

A gyermeki szükségletek¹

Tausz Katalin

2006

---

¹ A tanulmány az MTA KTI Gyerekprogram Iroda megbízásából készült

A gyermekszegénység legkártékonyabb megnyilvánulási formáinak felszámolása nem csupán morális kötelesség. Gyakorlati és megvalósítható lehetőség, mely a gyermekekbe történő beruházással kezdődhet. Társadalmi konszenzusra van szükség, hogy a gyermekek élete nem csupán szüleik, hanem mindannyiunk felelőssége.

A társadalmpolitikai célú újraelosztás és beavatkozás egyik célja a szükségletek kielégítéséhez hozzájárulás azok esetében, akik saját forrásaikból erre nem képesek. Nem célszerű a gyermekszegénység felszámolására irányuló programot indítani, míg nem vesszük számba, melyek a gyermeki szükségletek, s ezek közül melyek esetében elengedhetetlen a köz forrásainak igénybevétele. E tanulmányban elsősorban a szükségletek és a sajátosan gyermeki szükségletek néhány elméleti kérdésével foglalkozunk, a teljesség igénye nélkül.

1. A szükségletekről általában

Nem könnyű a szükségletek definíció-szerű meghatározását megadni. Mint oly sok fogalommal történik a társadalomtudományokban, magától értetődően használjuk a szót, esetleg cselekvési programokat is építünk rá, mégsem könnyű tartalmát, jelentését, kiterjedését néhány szikár mondatban leírni. Ráadásul különféle tudományágak különféle jelentéseket tulajdonítanak e fogalomnak.

A *közgazdaságtanban* például a szükséglet az ember biológiai és társadalmi létéből fakadó valamiféle *hiányérzet*, amely önmaga megszüntetésére irányuló *cselekvésre* készítet, ám a megszüntetéshez vagy másként kielégítéshez szükséges javak korlátozott mennyiségben állnak rendelkezésre. E homályos fogalom, a hiányérzet megszüntetésének végső állomása a fogyasztás, s a megszüntetésre irányuló cselekvés a javak megszerzése (termelése), illetve elosztása.

Több további, tisztázandó kérdést is felvet ez a fajta meghatározás. Bár az embert biológiai és társadalmi lénynek tételezi, de a hiányérzet csak individuális lehet, ebből az következne, hogy a szükségletek természetének megfejtéséhez az egyén szintjén kellene vizsgálni. Ám a közgazdaságtant nem ez érdekli, hanem sokkal inkább a kimenet, az e hiányérzetre született cselekvés, a termelés, elosztás, fogyasztás működése.

Az *individuál pszichológia* viszont éppen ezt az egyénit értelmezi, a behaviourizmusban elsősorban *motiváció* és *drive* fogalmakat segítségül hívva. Leegyszerűsítve: míg a

közgazdaságtan elsődleges kérdése az, hogy miért az adott javakat állítják elő, fogyasztják és hogyan osztják el, itt a központi kérdés: mi az emberi magatartás, viselkedés, cselekvés oka. A motiváció és a drive is egyfajta *készítés*, hajtóerő. A drive-ot valamiféle hiányállapot idézi elő, feszültséget kelt, s az ember a megszüntetésére törekszik. Itt tehát a szükséglet fogalom jelentését két újabb fogalommal próbálják megragadni. Az emberi viselkedés okainak magyarázatára nagyhatású elméletek születtek, melyeket részletesen nem ismertetünk, csupán szemezgetünk belőlük.

Henry Murray szerint a szükségletek, és az általuk kiváltott motiváció határozza meg a személyiséget. A pszichológiai motívumok rendszerét leírva 27 szükségletet nevezett meg. Megkülönböztetett *elsődleges*, az életbenmaradást veszélyeztető, tehát az ember élőlény voltából fakadó szükségleteket (táplálék, víz, levegő) és *másodlagos, pszichogén* (lelki) szükségleteket (kíváncsiság, teljesítmény, a teljesítmény elismertetése, birtoklás és a javak szerzése, tulajdonra, tartalékolás és felhalmozás, alkotás és építés, dominancia illetve hatalom).²

A legszélesebb körben Abraham Maslow személyiség- és szükségletelmélete ismert. Maslow szerint a szükségletek a cselekvések alapvető motívumai. Ő is megkülönböztette a szükségletek különböző típusait, de azt is megpróbálta megfejtetni, hogy a különféle jellegű hiányállapotok, szükségletek megszületése, megszüntetése milyen rangsorolással, választásokkal, folyamatok révén történik. Ő hét szükséglet/motívum típust különített el: fiziológiai szükségletek, biztonság szükséglete, a valahová tartozás és szeretet szükséglete, a megbecsülés szükséglete, kognitív jellegű szükségletek, mint a tudás, megértés, tanulás, továbbá szólt esztétikai szükségletekről és az önmegvalósítás szükségletéről. Azt állította, hogy a szükségletek hierarchikus rendszert alkotnak, a rangsort a szükséglet-kielégítés kényszerítő ereje határozza meg. Az alacsonyabb szintű szükségletek kielégítése feltétele a magasabb rendűek megvalósulásának, akkor merül fel kényszerítő erővel egy szükséglet, ha a kategóriában előtte lévő szükséglet már kielégült. Alapvetőnek tekintette az ember életében a fiziológiai és biztonság iránti szükségletet.³

Aldelfer motivációs/szükséglet felfogása Maslow elméletére épít⁴. Nála a hierarchikus struktúra három lépcsőfokból áll: létezés (Maslownál a fiziológiai szükségleteknek és a biztonság iránti szükségletnek feleltethető meg), kapcsolat (Maslow nál a valahová tartozás, a

² Murray, H. A. (1938) Explorations in Personality. New York: Oxford University Press

³ Maslow, A. H. (1987) Motivation and Personality. New York: Harper and Row

⁴ Aldelfer, Clayton, p. (1969) An empirical test of new theory of human need. Psychological Review

megbecsülés szükséglete) és növekedés (kognitív szükségletek és önmegvalósítás). A szükségletek kielégítése, ébredése nem feltétlenül a hierarchia rendje szerint történik, a rendszer szerinte nem statikus⁵, fontossági sorrendjük egyénenként változhat, sőt egyszerre több szükséglet is motiválhatja az embert. Sőt, azt is megállapítja, ha a szükségletek magasabb szintjét nem tudja kielégíteni az egyén, „visszafejlődhet” egy alacsonyabb, számára könnyebben elérhető szintre. Ezt nevezi a frusztráció és regresszió elvének.

Mielőtt kilépnénk az alapvetően a pszichológia terrénumába tartozó szükségletelméletek köréből, hadd fogalmazzuk meg néhány dilemmánkat:

- Velünk születettek, inherensek a szükségletek, vagy lesznek, kialakulnak?
- Ténylegesen hierarchiába rendeződnek-e a szükségletek?
- Ha hierarchikusan rendeződnek a szükségletek, mi a rendező elv: a szükségleteknek a sajátosan emberi lét szempontjából vett fontossága, vagy/és az emberben lévő késztetés kielégítésük sorrendjére?
- Vannak-e alapszükségletek?

Ez utóbbi kérdés megválaszolása a szociálpolitika számára rendkívül fontos kérdés, mert ahogy Ferge Zsuzsa egy előadásában megfogalmazta: „A szükséglethierarchia-felfogás csábít arra, hogy fiziológiai szükségletek az alapszükségletek, ezek minimális kielégítése már elégséges követelmény legyen. Valójában ezek nem "ember", hanem "élőlény specifikusak" - azaz az ember biológiai mivoltában gyökereznek. Azaz ha kielégülnek: a biológiai fennmaradás biztosított - de ez még nem a teljes "emberi lét", a human condition. Ezért érdemes általánosabb, az ember-mivolthoz, és emberi társadalmi tagságból adódó mivolthoz kötni alapszükségleteket.

Malinowski az előzőekhez képest kitágítja a szükségletek értelmezési keretét, amikor felhívja a figyelmet a *szükségletek* és a *kultúra* összefüggéseire. „A szükségletek célra irányulnak, amelyet az emberi közösségi kultúra alakít és átalakít, az a kultúra, amely az eszközök, az értékek és a tevékenységek bonyolult integrált rendszerében jelentkeznek.”⁶

Sémája a következő:

⁵ <http://www.consultationmagazin.hu/index.php?menu=cikk&id=129>

⁶ Idézi Losonczi Ágnes: Az életmód az időben, a tárgyakban és az emberekben. Társadalomtudományi Könyvtár. Gondolat 1977. 320.o.

Alapvető szükségletek

Anyagcsere
Újratermelés (biológiai)
Testi közérzet
Biztonság
Mozgás
Fejlődés
Egészség

Visszhangjuk a kulturszférában

Táplálkozás
Családi közösség
Lakás
Védelem a veszélyekkel szemben
Tevékenységek
Nevelés
Higiénia

Ha a szükségletekről szociológiai megközelítésben akarunk beszélni, számos kérdés megválaszolása áll előttünk. Ezek részletes kifejtésére most nem, csupán jelzésükre vállalkozom.

- Mi a társadalmi elem a szükségletekben: a szükségletek természete vagy kielégítésük módja?
- Hogyan érvényesül a szükségletek társadalmi beágyazottsága?
- Az ember biológiai lény, hogyan történik a biológiai szükségletek társadalmiasulása?
- A szükséglet individuális vagy társadalmi csoportok szintjén is értelmezhető?
- Az azonos társadalmi-demográfiai jegyekkel jellemezhető csoportok szükségletei, szükséglet kielégítettségi szintjük és a szükségletek kielégítésének eszközei milyen valószínűséggel hasonlóak?
- Vannak-e a társadalmi lét, a társadalmi újratermelés szempontjából kiemelten fontos szükségletek?

Gough és Alcock az alapvető szükségleteket két csoportra osztja. "Ilyen alapvető emberi szükséglet az egészség és az autonómia. Az egészséget nagyjából megfogalmazhatjuk úgy, mint a fizikai betegség hiányát; autonómiának pedig annak tudatát és azt a képességét tekinthetjük, amelynek birtokában teljes életet élünk a társadalomban, önmagunkat és embertársainkat becsülve. Ahhoz, hogy egészségünk és autonómiánk legyen, legalább minimális mértékben ki kell elégíteni bizonyos közbülső szükségleteket. Ezek közé tartozik a megfelelő és tápláló étel, meleg és száraz lakás, veszélytelen környezet és munka, kellő egészségvédelem, a gyermekekről való helyes gondoskodás, jelentős közösségi támogatóhálózat, írni-olvasni tudás és megfelelő közoktatás, munkában vagy más fontos tevékenységben való részvétel, fizikai és gazdasági biztonság."⁷

⁷ Ian Gough-Pete Alcock: Kollektívizmus, demokrácia és emberi szükségletek. Esély 1990/2. 18.old.

E felfogás szerint a társadalmi beavatkozás célja a fizikai életesélyek javítása és az autonómia mind magasabb fokának megvalósítása a szabadság kiteljesítése valamint a társadalmi tagság megvalósulásának érdekében; Ferge Zsuzsa interpretációjában inkább a fizikai és társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséhez szükséges feltételek biztosítása.

Doyle és Gough a szükségletekről írott szociológiai alapművükben⁸ az alapszükségletekkel kapcsolatosan meghatároznak egy minimális, a túlélést éppen megengedő szintet, de nem ezt tartják fontosnak, hanem az alapszükségletek megfelelő szintű kielégítését. A szükségletek két nagy csoportja, az egészség és az autonómia közbülső, történetileg és társadalmilag meghatározott szükségletek megvalósulása által elégül ki.

Ezek:

- tápláló étel, tiszta víz
- védő lakás
- nem-veszélyeztető munka környezet.
- nem- károsító környezet
- megfelelő egészségügyi ellátás
- gyermekkori biztonság
- fontos primér kapcsolatok
- fizikai biztonság
- gazdasági biztonság
- megfelelő képzés
- biztonságos családtervezés és gyermekvállalás.

A szükségletekről gondolkodva nem kerülhetjük meg a *hatalom* kérdését. Ha a szükségleteket társadalmi természetűnek tételezzük, akkor feltehető, a társadalom befolyással bíró csoportjai definiálják az akceptálható, a normának tekinthető szükségleteket, a szükséglet kielégítés elfogadható szintjét és formáját, s azt is, mennyi és miként fordítható ezekre közpénzekből.

Bradshaw⁹ a szükségletek más megközelítését adja. A szükségletek négy fajtáját különbözteti meg:

- *normatív szükségletek* – egy norma, standard, kritérium révén definiált szükségletek (pl. minimális segélyezési szint);
- *komparatív szükségletek* – különböző csoportok szükséglet kielégítésének összevetése;

---

⁸ Doyal, Len and Ian Gough (1991) *A Theory of Human Need*. Macmillan, London.

⁹ J Bradshaw, 1972, A taxonomy of social need, *New Society* (March) 640-3.

- *szükséglet érzet (felt need)vagy másként szubjektív szükséglet* – ahogy az érintettek érzékelik a helyzetet;
- *explicit szükséglet (kifejezésre juttatott szükséglet)* – aminek tudatában vannak az emberek, érezhetnek olyan szükségletet, amit nem juttatnak kifejezésre és kifejezésre juttathatnak olyant, amit nem éreznek.

Tehát Bradshawnál a szükséglet többdimenziós, társadalmi természetű, relatív és értékítéleten alapul, s fontos különbséget tesz azok között a szükségletek között, amelyeket az egyén érzékel és amelyeket a szakemberek definiálnak.

Rövid áttekintést adva néhány fontosabb szükségletelméletről újabb dilemmákat fogalmazhatunk meg:

- Vajon a szükségletek statikusak vagy dinamikusak?
- A szükséglet történelem fölötti, általános emberi kategória, vagy történetileg meghatározott?
- Egyéniek a szükségletek vagy társadalmiak?
- Abszolútak vagy relatívak?
- Ki definiálja a normát? Van-e egy globális standard, ami mindenkire vonatkozik, vagy kultúra, környezet – vagy a szerint változik, ahogy az egyén érzékeli a realitást (realitás percepciója)?
- Lehet-e különbséget tenni objektív és szubjektív szükségletek között, vagyis ami feltétlenül kell az emberi léthez, illetve az igény között, amire az ember vágyik?
- Vagy egy másik megközelítésben: objektív abban az értelemben, hogy egyéni preferenciáktól függetlenül lehet elméletileg és empirikusan specifikálni?

2. Indikátorok

Ha a szükségleteket a fenti értelemben objektívnek fogjuk fel, és cselekvési programokat kívánunk kialakítani akkor a közpolitika eszközeivel a szükségletek kielégítéséhez lehet hozzájárulni. Ehhez tudni kell, milyen szükségletek vannak, milyen célokat kívánunk a szükséglet kielégítés támogatásával megvalósítani, el kell dönteni, ezek közül mely szükségletek kielégítése finanszírozható valamely politikai konszenzus értelmében közforrásokból .

Az első lépés e munka során a releváns szükségletek kijelölése. Ez két úton történhet: vagy az érintett egyének megkérdezésével vagy szakértői meghatározással. Ez utóbbi esetben szükséges tudatában lenni annak, hogy a vizsgálandó szükségletek köre a szakértő értékrendszerének lenyomatát is magán viseli.

Példaként álljon itt egy Ferge Zsuzsa által, Doyle és Gough már idézett művére alapozott összeállítás.

Az alapvető szükségletek kielégítésének lehetséges mutatói

Alapvető szükséglet elemek	Lehetséges (javasolt) mutatók
<i>Fizikai egészség</i>	
Túlélési esélyek	Koronként várható élettartam (csoportonként) Kor-specifikushalálzási mutatók, elsősorban csecsemő és 5 év alatti halandóság
Fizikai betegségek	Fogyatékoságok, súlyosság szerint Fejlődési rendellenességek gyermekeknél, súlyosság szerint Komoly fájdalommal élők aránya Halandóság betegségecsoportonként
<i>Autonómia</i>	
Mentális probléma	Komoly elmebetegségek aránya
Kognitív depriváció	Kulturálisan fontos tudáshiány Analfabétizmus Alapkészségek (pl. számtan) jártasság hiánya Világnyelv használat hiánya
Gazdasági tevékenység lehetősége	Munkanélküliség, és fontos társadalmi szerepekből való kizárás más mutatói Termék- és reprodukciós tevékenységek után fennmaradó szabadidő hiánya

A közvetítő szükségletek kielégítésének (kielégítetlenségének) lehetséges mutatói

Univerzális szükséglet kielégítő jellemzői	Társadalmi jelzőszámok (indikátorok)
**Elelem és víz	
Megfelelő táplálkozás	FAO/WHO követelmény alatti kalória-fogyasztás FAO: kritikus minimumszint, ami alatt testi funkciók romlanak, 20-39 éves, 65 kg-s férfinél 1800 kal/nap, 55 kg-s nőnél 1500 cal/nap. De közepesen aktív személynél 3000/férfi, 2200 /nő.
	- Más tápanyagok alulfogyasztása
	- Egészséges ivóvízhez nem jutók %-os aránya
	- Táplálkozási betegségekben szenvedők %-os aránya
	- Kétségbeesettek újszülöttek %-os aránya
	- Elhízottak %-os aránya
**Lakás	- Hajléktalanok %-os aránya
-Megfelelő hajlék	Normális időjárás ellen védelmet nem nyújtó hajlékban lakók %-os aránya
-Megfelelő alapszolgáltatások	-Biztonságos szennyvíz elvezetést nélkülözők %-os aránya
-Személyenként elégséges tér	- Meghatározott laksűrűség fölött élők %-os aránya (2 fő

	/szoba?)
**Munka	
Nem veszélyeztető munkakörnyezet	-Konkrét kockázatok előfordulása
	- Érzelmi-kognitív autonómiát alá ásó munkafeladatok előfordulása (kódös)
	- Halálos végű és összes munkahelyi balesetek aránya
	-Foglalkozási betegséghez kapcsolódó betegségek/halálozások

** Fizikai környezet	
- Nem veszélyeztető környezet	Szennyezőanyagok koncentrációjának (meghatározott szint feletti lég-, víz-, talajszennyeződés, sugárzás, zaj) kitétek %-os aránya
** Egészségügyi ellátás	
- Megfelelő ellátás megléte	- Egy lakosra jutó orvos/ápoló/kórházi ágy meghatározott szint fölött
- Megfelelő ellátáshoz hozzájutás	- Közösségi egészségügyi ellátáshoz nem jutók %-os aránya
	- Meghatározott betegségek ellen védőoltást nem kapók %-os aránya
**Gyermekkorai szükségletek	
- Gyermekkorai biztonság	- Elhagyott, bántalmazott, elhanyagolt gyermekek %-os aránya
- Gyermekkorai fejlődés	- Ösztönzést, pozitív visszajelzést, felelősséget (?) nélkülözők %-os aránya
**Támaszt nyújtó csoportok	
- "Significant others" léte	- Közeli, bizalomteljes kapcsolatot nélkülözők %-os aránya
- Elsődleges támaszadó csoportok	Társadalmi kapcsolatokkal nem, vagy kevésbé rendelkezők %-os aránya
	- Azok %-os aránya, akik szükség esetén senkihez nem tudnak fordulni
**Gazdasági biztonság	
	- Abszolút szegénységben élők %-os aránya
	- Relatív szegénységben élők %-os aránya,(részvételi arányok alapján)
	- Meghatározott kockázatokkal szemben gyöngé védelemben részesülők %-os aránya

**Fizikai biztonság	
- Biztonságos állampolgári lét	- Gyilkossági arányok
	- Bűncselekmények áldozatainak aránya
- Biztonságos állam	- Állami erőszak áldozatai
	- Háborús áldozatok
**Oktatás	
- Kulturális készségekhez való hozzájutás lehetősége	- Elemi/középfokú oktatás hiánya
	- Intézményes oktatásban töltött évek meghatározott szint fölött
	- Szakképzés hiánya
- Kulturaközi tudásokhoz való hozzájutás	- Felsőoktatás hiánya
** Születésszabályozás és gyermekvárás	
Biztonságos születésszabályozáshoz	- Biztonságos születésszabályozáshoz és abortuszhoz való hozzájutás hiánya
- Biztonságos gyermekvárás	- Gyermekágyi halálozási arány

A szükséglet kielégítés optimalizálásához szükséges társadalmi feltételeket leíró javasolt jelzőszámok

Társadalmi előfeltételek	Példák társadalmi jelzőszámokra
Civil/politikai jogok tiszteletben tartása	Az ENSZ jogok tiszteletben tartásának (elfogadott) mutatója
- Politikai részvétel	- Képviselési demokrácia (elfogadott) mutatója - Szavazási arányok - Polgárok politikára gyakorolt befolyásának mutatója
- A szükséglet kielégítés jogának anyagi alapjai:	
-Szükséglet kielégítők termelése	- Az "alapvető szükségletek" egy főre jutó termelése
-Szükséglet kielégítők eloszlása	- A legkisebb percentilis csoport reáljövedelme (éppen legjobb országhoz viszonyítva)
Anyagi újratermelés	A nem megújítható energia fogyasztás/fő
	Üvegház-gáz kibocsátás/fő
	teljes termékenységi arány

Ha elvégeztük a méréseket és összegyűjtöttük a lehetséges indikátorokat, az elemzés módját kell megtalálnunk. Először is át kell hidalni a makroszintű – a szükségletek népesség szintjén történő megértését és a mikro-szintű, az egyének által érzékelt szükségletek közötti szakadékot.

Ezt szerzőtársammal, Darvas Ágnessel a gyermekszegénységet vizsgálva úgy tettük, hogy először felderítő interjúkat készítettünk különböző életkorú gyermekekkel, majd ezek figyelembevételével alakítottuk ki a surveyben a szükségletek kielégítettségi fokát érő itemeket.

Majd megnéztük, hogy különféle társadalmi-demográfiai ismérvek mentén vannak-e különbségek az egyes szükségletek kielégítettségében, vagyis a szükségletek társadalmi beágyazottságának jellemzésére törekedtünk.

Ezt követően foglalkoztunk a különböző szükségletek közötti viszonyokkal. Arra kerestünk így választ, a kielégített és kielégítetlen szükségletek csoportjai milyen rajzolatot adnak a különböző társadalmi csoportok esetében, s ez miként függ össze e csoportok társadalmi-demográfiai jellemzőivel.

Végezetül, hiszen a gyermekszegénységet és a gyermekek társadalmi kirekesztődését kutattuk, a kimentről, az eredményről (outcome) szóltunk.

E vizsgálati logika a szükségletek természetével kapcsolatban nem fogalmazott meg kérdéseket, azokat objektívnak és szocio-kulturálisan meghatározottnak tételezte valamint komparatív módszereket alkalmazott. Statikus képet rajzolt, a dinamika megragadására csak a vizsgálat megismétlésével nyílna lehetőség.

A másik vizsgálati, indikátorkészítési problémát az a már Maslownál is felvetődött gondolat okozza, hogy vannak-e alapszükségletek. A szociálpolitikus kutató a kérdés megválaszolására törekedve nehéz helyzetben találja magát. Egyfelől vannak, elsősorban a harmadik világban még ma is olyan élethelyzetek, melyek az embernek, mint élőlénynek a reprodukcióját is lehetetlenné teszik. Ha a fejlett világ emberiség iránti felelősségére, kötelességére számítunk, mégiscsak célszerű meghúzni egy olyan alsó határt, ami alá, a lét jogán, senki sem

süllyedhet. Ezt tették a Townsend Centre munkatársai¹⁰, amikor meghatározták az abszolút szegénység indikátorait egy deprivációs index megalkotásával.

Hét alapvető szükségletet határoztak meg:

- tiszta víz
- közegészségügy
- fedél
- oktatás
- információ
- élelem
- egészség

Azokat az embereket tekintették abszolút szegénységben élőknek akiknek két vagy ennél több szükségletük a fent felsoroltak közül kielégítetlen marad.¹¹

Gough és Alcock érzékletesen fogalmazta meg az alapvető szükségletek problematika másik nézőpontját. „Mik az emberi szükségletek? Azok, amelyek nemcsak az afrikai éhező gyermekek, hanem az angol veszélyeztetett gyermekek arcán is szemmel láthatóak. Ám a gondolat az utóbbi években háttérbe szorult azoknak a filozófiai elméleteknek a hatására, amelyek szerint egy-egy kultúrának megvannak a maga relatív szükségletei, így nem lehet empirikusan megállapítani.”¹²

Folytathatjuk a gondolatmenetet. Ha minden kultúrának, és tegyük hozzá, társadalomnak megvannak a maga relatív szükségletei és ezek empirikusan nem is állapíthatók meg, akkor egyrészt azt feltételezzük, a szükségletek semmilyen körére sem igaz, hogy univerzális lenne, másrészt fel is menthetjük a fejlett világot a felelősség alól. Sőt, egy-egy ország esetében is értelmezhető ez a gondolatmenet, a kulturális relativizmus a különféle társadalmi csoportokra is kiterjedhet, s máris ölbe tehetjük a kezünket. Okfejtésünk még csalóka módon elegánsnak is tűnhet, hiszen nem a szegényeket tettük szegénységükért felelőssé, hanem a kulturális diverzitásra fogtunk mindent.

---

¹⁰ 'Basic Needs.' In *Social Science Encyclopedia*. Edited by Kuper, A. Routledge, 2004.

¹¹ <http://www.bris.ac.uk/poverty/child%20poverty.html>

¹² Gough–Alcock i.m. 18.old.

3. Gyermekkor, szegénység, szükségletek és indikátorok

A gyermekek jövedelmi helyzete, életminősége nem választható el az őket nevelő családokétól, s a hiányok halmozódása minden életkorban kritikus helyzetet hoz létre. A gyermekek szocializációja szempontjából nem csupán a gyermekek fizikai szükségletei, hanem a felnőttek fizikai szükségletei kielégítettségének is fontos szerepe van. A felnőttek ellátottsága, a háztartás általános jellemzői, a lakhatási feltételek a jövedelmi helyzet mindennapos hatásai, illetve a helyzet szubjektív megélése is befolyásolja a szocializációs környezetet. Ám a gyermekkor annyiban is speciális szakasza az emberi életnek, hogy egy gyermeknek nincs ideje kivárni a feltételek javulását, neki a számára adott körülmények között kell(ene) egészségesen fejlődnie, a korának megfelelő érzelmi, értelmi és szociális érettséget elérnie. A szegénységben felnövekvő gyermekek azonban gyakran olyan tartós hátrányokat szenvednek el, melyek alapvetően meghatározzák és behatárolják későbbi lehetőségeiket is.

Ezért is fontos lenne választ találni arra a kérdésre, hogy megegyeznek-e lényegüket tekintve a felnőtt és gyermeki szükségletek, esetleg maguk a szükségletek azonosak csak más formában elégülnek ki, avagy vannak sajátos gyermeki szükségletek (is)?

Egy jó gyerekprogram megalkotásához, különös tekintettel a források szűkösségére, a gyermekek esetében is végig kell gondolni a szükségletek hierarchiájának problematikáját a prioritások kijelöléséhez. S a sokszorosán függő helyzetben lévő gyermekek esetében különösen fontos lenne figyelemmel lenni a kérdéskör hatalmi dimenziójára, arra, hogy ki definiálja a szükségleteket: az állam, a piac, a szülő, a kortárs csoport vagy esetleg amédia.

E hatalmi viszony sajátos megnyilvánulása a szociálpolitikában és a hagyományos, szegénységgel foglalkozó kutatásokban, hogy a gyermekek „láthatatlanok”, többnyire, mint a felnőtt családtagok eltartottjai, s nem, mint önálló személyek jelennek meg. Makrinotti ír ennek kapcsán az úgynevezett családiasodásról, (familism), a gyermekekkel kapcsolatos politikák alárendelődnek más politikáknak, a gyermekkor beleolvad a család intézményébe a családiasodás során úgy, hogy a gyermekek szükségletei nem határozhatók meg és nem is elégíthetők ki a családjuktól függetlenül. Szerinte ebben a felfogásban a gyermekek nem léteznek, mint önálló társadalmi entitások, csak a szó átvitt értelmében vett kiskorúként vagy

eltartottként tartják számon őket.¹³ Így eljelentéktelenítik a gyermekeket, éretlen, inkompetens lényekként kezelik őket, akik nem tudják, valójában mit akarnak, vagy mire van szükségük, akiknek a véleménye nem igazán számít.¹⁴

Kovács Ágnes a gyermekbántalmazás értelmezéséhez Maslow tipológiáját veszi alapul egy közvélemény tájékoztatására szolgáló honlpon. A gyermekbántalmazást a gyermeki szükséglet kielégítés megsértéseként fogja fel.¹⁵

A gyermeki szükségletek fejlődési szakaszonként is eltérőek. Farkas Zsuzsa munkaanyagának egy részlete jól mutatja a fejlődés-lélektani életkori csoportok jellemzőit és a gyermeki szükségletek összefüggéseit.

A gyermek fejlődésének szakaszai, szükségletei – hiányok szegénység esetén

1. Születéstől 3 éves korig

Piaget-i szakaszok	Konvencionális szakaszok, Erikson-i szakaszok	szükségletek	Problémák szegénység esetén
<i>Szenzomotoros szakasz (0-2 évig)</i> A csecsemők fejlődése elsősorban érzéleteik és egyszerű mozgások viselkedéseik koordinációjából áll. Ezen időszak 6 alszakaszán keresztülhaladva a csecsemők elkezdik a rajtuk kívül lévő világ létezését felismerni, és azzal szándékos interakciókat folytatni.	Korai csecsemők (születéstől – 2 és fél hónap)	-személyes ingerlés -meleg érzelmkifejezés -fehérjedús táplálkozás -vitaminok -stabil környezet -biztonságos kötődés -szenzomotoros kognitív fejlődéshez szükséges játékok -belső tér a helyváltoztatáshoz (kiságy, hempergő, lakás), külső tér a nagymozgások gyakorlásához -a helyváltoztatás és az értelmi fejlődés között szoros a kapcsolat -kortársak -egészségügyi ellátás	- Kicsi lakás, nincs hely a kiságyaknak, hempergőknek /vagy felesleges beruházásnak vélik - Nincs játék (pénzhiány, vagy felesleges beruházás) - Komfortnélküli lakás: nehezíti a társadalmi elvárásokhoz való igazodást, a háztartásvitel megnöveli a „kötelességek idejét” - Szüksős fogyasztás (az életben maradás kényszere) - Ismerethiány a gyermek fejlődéséről - A lakókörnyezetben nem érhetőek el az alapvető szolgáltatások - A szolgáltatókkal szembeni bizalmatlanság
	Csecsemők (2 és fél hónap – 12 hónap) Bizalom vagy bizalmatlanság: a csecsemők megtanulnak megbízni abban, hogy mások gondoskodnak alapvető szükségleteikről, vagy bizalmatlanok lesznek.		
	Kései csecsemők (12-30 hónap) Autonómia, avagy szégyen és kétely: A gyerekek megtanulják akaraterejüket és önkontrolljukat gyakorolni, vagy bizonytalanokká válnak, és kételkedni fognak abban, hogy maguk is képesek a dolgokat megcsinálni.		

¹³ Makrinotti, D.(1994) 'Conceptualisation of Childhood in a Welfare State: A Critical Reappraisal', in Qvortrup et al., (eds), Childhood Matters Social Theory, Practice & Politics. Avebury, England

¹⁴ Jenks, Chris (2004) Many childhoods? *Childhood 11*.

¹⁵ Kovács Ágnes: A doktor néni könyve. <http://gyermekjog.hu/gyermekvedelem/tudjuk-e>

2. Óvodáskor (2 és fél évtől 6 éves korig)

Piaget-i szakaszok	Konvencionális szakaszok, Erikson-i szakaszok	szükségletek	Problémák szegénység esetén
Műveletek előtti szakasz (2-6 év) A kisgyerekek a világot a maguk számára szimbólumok, vagyis képzeleti képek, szavak és gesztusok segítségével képesek leképezni. A tárgyaknak és az eseményeknek már nem kell jelen lenniük, hogy gondolni lehessen rájuk, de a gyerekek gyakran nem képesek saját nézőpontjukat másokétól megkülönböztetni, könnyen áldoztatául esnek a felszíni látszatnak, és sokszor összekeverik az oksági viszonyokat.	Kisgyermekkor-óvodáskor (2 és fél év 6 év) Kezdeményezés avagy büntudat: A gyerekek megtanulnak kezdeményezni, teljesítményüknek örülni és hasznossá válni. Ha nem engedik, hogy saját kezdeményezéseiket kövessék, függetlenségi kísérleteik miatt büntudatot érzének.	Nagymozgások fejlődéséhez szükséges terek és játszószerek Kismozgások fejlődéséhez szükséges játékok, eszközök, autonóm tevékenységekhez biztonságos terek Kortársakkal való játéktevékenység	- a férőhely hiánya miatt a gyerekek későn kerülnek óvodába - pénzügyi, családi gondok és betegségek miatt a gyerekek nem járnak rendszeresen óvodába - a szülő és az óvónő között nagy a társadalmi távolság - a szülő fél az óvónő elvárásaitól és kontrolljától - az óvodák felszereltsége, működése, nevelési programja és szemlélete rugalmatlan - az óvónő fél a gyermek iskolai teljesítményétől - nagy- és kismozgások lekorlátozása - a szűkös lakás nem felel meg a gyermek fejlődési igényének (mozgások által katalizált értelmi fejlődés) - az alacsony komfortfokozat megnehezíti a társadalmi elvárásoknak való megfelelést

3. Az iskolaérettség problémája

Piaget-i szakaszok	Konvencionális szakaszok	szükségletek	Problémák szegénység esetén
ISKOLAÉRETTSÉG	6-7 év		Tanult teljesítményt vizsgálja az iskolaérettség, és nem a funkciókat. Olyan kognitív műveletek számonkérése, amelyek a következő korszak fejlődési eredményei. Továbbá olyan ismeretek számonkérése, amelyek csak a középosztály és a felső osztály családjában sajátíthatók el.

4. Kisiskolás kor (6 évestől 12 éves korig)

Piaget-i szakaszok	Konvencionális szakaszok, Erikson-i szakaszok	szükségletek	Problémák szegénység esetén
Konkrét műveleti szakasz (6-12 év) Iskoláskorban lépven a gyerekek mentális műveletek elvégzésére válnak képessé, amik tulajdonképpen egy logikai rendszerbe illeszkedő, belsővé tett cselekvések. A műveleti gondolkodás lehetővé teszi, hogy a gyerekek tárgyakat és cselekvéseket fejben összerakjanak, szétválasszanak, sorba rendezzenek és átalakítsanak. Ezek a műveletek azért konkrétak, mert a bennük részt vevő tárgyak és események jelenlétében	Iskoláskor (6-12 év) Teljesítmény avagy kibebrendülés: A gyerekek megtanulják kompetensen és hatékonyan gyakorolni a felnőttek és kortársaik által becsült készségeket, vagy kibebrendünek érzik magukat.	Kooperatív tanulás Barátság (funkció: kommunikáció tökéletesítése, társas kompetencia fejlődése, információk forrása, érzelmi és kognitív erőforrás)	A gyerekek szegényes szókincssel érkeznek az iskolába, nem értik a tanári instrukciókat. Más a kommunikációs stílusuk (főleg a roma gyerekeké). A tanárok előfeltételezésekkel fogadják őket az iskolába – ennek bizonyítására idővel az okokat is megtalálják. A szülőket nem tartják partnernek. A pedagógus a gyermeket dilettáns módon minősíti. (rossz, buta) A szegregálás (kislétszámú, gyógypedagógiai osztályok) és részleges elkülönítés, megkülönböztetés (óráról való kiemelés fejlesztő foglalkozás címén) korán megkezdődik. Így a gyerekek megfosztódnak az interperszonális kapcsolatok általi tanulás lehetőségétől. A pedagógusok hátrányok kompenzálását

hajtódnak végre.		fejlesztőpedagógusokra hárítják. A gyerekek lemaradnak a tanulásban, pedig ez a korszak a gyermek fejlődésében a „teljesítmény” szakasza.

5. Serdülők (12 éves kortól 18 éves korig)

Piaget-i szakaszok	Konvencionális szakaszok, Erikson-i szakaszok	szükségletek	Problémák szegénység esetén
Serdülők Formális műveleti (12-19) A serdülők korban a fejlődő egyén azt a képességet sajátítja el, hogy egy problémán belül minden logikai kapcsolatot módszeresen végiggondoljon. A serdülők lelkes érdeklődést mutatnak az elvont eszmék és magánuk a gondolkodásnak a folyamata iránt.	Serdülők (12-19 év) Identitás avagy szerepkonfúzió: a serdülők egyfajta személyes identitást alakítanak ki a társas csoport részeként, vagy összezavarodnak abban a tekintetben, hogy kik ők, és mit akarnak az életben.	- jó táplálkozás, fehérjebevitel - Önfeltárás - Klikkek, bandák - Társasági élet, egyenrangú partneri viszonyok - A szülők kontrolljának csökkentése	A fejlődéshez szükséges táplálkozás hiányosságai. Nagymértékű elmaradás a kortársak által diktált divattól (az öltözködés, bizonyos tárgyak birtoklása ekkor válik igazán szimbólummá). Ennek következtében visszahúzódnak hasonló sorsú társaik köré – az identitásba beépül a kirekesztettség érzése. Az előző korszak sikertelensége következtében tanulás iránti alulmotiváltság jön létre. Pályaválasztási tanácsalanság, ill. az iskolai sikertelenség és anyagiak következtében szűk a választási lehetőség.

Qvortrup és társai¹⁶ rendkívül érdekes tanulmányukban arról írnak, hogy a pszichológia, az antropológia, a neveléstudomány, de sokszor a szociológia is a pozitívista társadalomelmélet alapján foglalkozik a gyerekekkel.

Szerintük a fejlődéslélektanban megfogalmazott általános szabályszerűségek tárgyiasítják és dekontextualizálják a gyermeki sajátosságok megértését. E determinisztikus szemléletmód szerint a gyerek befejezetlen (incomplete) lény a valamivé válás folyamatában (becomings). A felnőttég a normativitás erejével bír, a gyermekkor a felnőttéghez vezető út egy állomása. „E paradigma elméleti keretének kulcsfontosságú eleme, a gyermekek fejlődésben lévő lényekként történő konstrukciója. Premissza, hogy a fejlődés elkerülhetetlen és homogén, a gyermek által örökölt biológiai struktúrában gyökerezőt folyamat.”¹⁷

A fejlődéslélektanban a gyermek fejlődése szabályos, lineáris előrehaladás az inkompetenciától a kompetenciáig, vagyis a felnőttégig.

Ezek a koncepciók jelentek meg az 1950-es évek folyamán a szocializációs elméletekben is, itt a gyermek elsősorban az, akit szocializálnak, azaz a társadalomba illesztenek. „Amikor asztrukturális elemzési módszert választanak a gyermeki lét (childhood) jellemzőinek

¹⁶ Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G and Wintersberger, H., (eds), Childhood Matters, Ashgate Publishing Ltd., England, 1994

¹⁷ Archard, D., Children: Rights and Childhood, Routledge, London, 1993

elemzésére, a fejlődési nézőpont a felnőtteket és gyerekeket aszimmetrikus viszonyokba helyezi, amelyben a gyenge gyermek szükségképpen alárendelődik az erősebb, hatalmasabb felnőttnek.”¹⁸ Alanen szerint a felnőttek hatalmukat gyakorolják a szocializáció során, a szocializációs folyamatban résztvevő csak a gyerek, passzív tárgya és áldozata a számára adott külső hatásoknak. A szocializációs folyamat eredményét a gyermek környezetének korlátozó hatásai határozzák meg.

Louise Hanvey a kérdéskört Kanadában tanulmányozva különösen fontosnak tartotta a *fejlődés-lélektani* szempontok figyelembevételét.¹⁹ „Először is, a gyermekek nem miniatűr felnőttek. Különböznek a felnőttektől, és a gyermekek társadalmi beilleszkedését a gyermekek saját perspektívájából kell megértenünk. Hajlamosak vagyunk valamiféle „beruházási” szempontot alkalmazni, s azt kérdezni: »Hogyan fogják mai tapasztalataik befolyásolni felnőtt életüket?« S kevésbé fogalmazzuk meg így a kérdést: »Hogyan befolyásolják mai tapasztalataik a jelenüket?« Mindkét kérdés fontos, de semmiképpen sem feledkezhetünk meg az utóbbiról! Továbbá, a gyermekek és a fiatalok nem alkotnak homogén csoportot – különböző fejlődési szakaszban vannak. (...) Ezért a betagolódással-kirekesztettséggel kapcsolatos tapasztalataik fejlődési szakaszonként változóak, és minden gyermek tapasztalatai egyediek. Fejlődésüket egy másik szempontból is fontos szemügyre venni – minden fejlődési állomás hatással van a következő szakaszra – és igen, végül a gyermekek felnőttkori életére.”

Petra Holscher²⁰ a gyermekszegénységet vizsgálva az indikátorok két csoportját különíti el, a gazdasági helyzetet és a társadalmi részvétel indikátorait, melyek összefüggésbe hozhatók egyrészt Maslow klasszikus fiziológiai, alapszükségleteivel és szükséglet piramisának többi elemével, illetve Alcock és Gough egészség-autónia szükséglet rendszerével.

Egy újabb tanulmányában²¹ Holscher a gyermekszegénységet elemezve nyolc, 23 területet lefedő és 50 indikátort tartalmazó úgynevezett clusterbe rendezte azokat a „témákat, amelyek a gyermekek saját nézőpontjából számítanak és azokat, amelyek rámutatnak a felnőttek, gyermekek jólléte iránt viselt felelősségére.”

---

¹⁸ Alanen, L., Rethinking Childhood, Acta Sociologic (3), 1, 1988

¹⁹ Social Inclusion Research in Canada: Children and Youth. www.ccsd.ca/events/inclusion/papers/hanvey.pdf

²⁰ forrás: Petra Hoelscher: A thematic study using transnational comparisons to analyse and identify what combination of policy responses are most successful in preventing and reducing high levels of child poverty. March 2004, European Commission DG Employment and Social Affairs p. 14-20.

²¹ Jonathan Bradshaw, Petra Hoelscher and Dominic Richardson: An Index of Child Well-being in the European Union *Journal of Social Indicators*, 2006

Ezek az alábbiak:

- Anyagi helyzet
- Lakhatás
- Egészség
- Szubjektív jóllét
- Oktatás
- Emberi kapcsolatok
- Állampolgári részvétel
- Kockázat és biztonság.

E tanulmány is meglehetősen eufémisztikusan fogalmaz, amikor „témákról” beszél, hiszen nyilvánvalóan arról van szó, hogy mely gyermeki szükségletek és milyen arányban nincsenek kielégítve az Európai Unió országaiban. Hogy miért éppen e „témák”, clusterek, területek és indikátorok jelennek meg, nyilván nem független attól, hogy milyen adatok álltak a kutatók rendelkezésére. De nem lehet nem észrevenni az összefüggést a különféle szükséglet felfogások alapidimenzióival.

Ám Holscher a homályos „téma” fogalomnál nem áll meg, bevezeti a főként az amerikai szakirodalomból ismert gyermek jól-lét kifejezést. A gyermeki jogokon alapuló megközelítést alkalmazva a gyermek jogának tartja a depriváció-mentes életet. Úgy véli, az ENSZ gyermekek jogáról szóló egyezménye teremti meg a gyermek jól-lét megértésének normatív keretét, teszi lehetővé a gyermek jól-lét fogalom konceptualizálását. Négy, a gyermek jól-létet meghatározó jogot emel ki: a diszkrimináció mentességet, a gyermekek mindenek felett álló érdekét, a túléléshez és a fejlődéshez fűződő jogot és a gyermekek véleményének tiszteletben tartását.

A diszkrimináció-mentesség a kirekesztett gyermeki csoportok (fogyatékos gyermekek, intézetben nevelkedő gyermekek, menekültek stb.) sajátos élethelyzete megismerésének fontosságára hívja fel a figyelmet, s arra utal, a statisztikai átlagos nem fedhetik fel a helyzetükből fakadó lényegi különbségeket. Ezzel abban erősíti meg véleményünket, hogy a szükségletek és a szükséglet kielégítési módok sem nem csupán egyediek, sem nem univerzálisan értelmezhetőek.

A gyermekek mindenek felett álló érdeke arra utal, hogy a gyermekeknek nem csupán a felnőttek, családjuk jogán, de mint állampolgároknak is vannak sajátos jogaik, s ebből következően a vizsgálatokban önálló elemzési egységként kell szerepelniük. A gyermekek

véleményének tiszteletben tartásával kapcsolatos követelmény is hasonló következményekhez vezet.

Mi ezt Darvas Ágnessel közösen írott tanulmányunkban így fogalmaztuk meg. Az empirikus szegénység kutatások is elsősorban a felnőttekre és a háztartásokra irányulnak, a gyermekek szegénységére vonatkozó ismeretek a háztartások szegénységéből származtatottak. Az e nézőpontból származó korlátokat kívánták meghaladni P. Gregg és kutatótársai is. „Az egyének és családok gazdasági tapasztalatait vizsgáló, makro-szintű adatokon alapuló tanulmányokban rendszerint a szülők vagy a háztartás, s nem a gyermekek az elemzés alapegységei. A gyermekeket, különösen a közzgazdászok, olyan tényezőkként kezelik, akik hatással vannak a háztartások jólétére, s nem a gyermekek saját jóléte áll az érdeklődés középpontjában.”²²

A Közös Jelentés a Társadalmi Befogadásról (Joint Report on Social Inclusion) is a fenti problémára hívja fel a figyelmet. „Sok országban azonban nem a gyermekek és fiatalok jogain alapuló megközelítésből indulnak ki. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a gyermekeknek és fiataloknak szánt szolgáltatásokat a felnőttek véleményére alapozzák, arra, hogy a felnőttek szerint milyen szolgáltatásokat igényelnének a gyermekek és fiatalok, s nem a gyermekek és fiatalok jogára az univerzálisan megfelelőnek tartott szolgáltatásokhoz. (...) A gyermekek és fiatalok jogainak háttérbe szorulása sok Nemzeti Akció Tervben (NAP-ban) nem meglepő, figyelembe véve korlátozott részvételüket a NAP elkészítésében. Ez magyarázza azt is, hogy miért nem használnak olyan indikátorokat, amelyek az érintettek saját nézőpontjából határozzák meg a gyermekek és fiatalok szegénységgel kapcsolatos tapasztalatait.”

A gyermekek életének komplexitását látják Holscher és szerzőtársai kifejeződni a túlélés és fejlődés jogában. Ez a felfogás „... a gyermek holisztikus szemléletének fontosságát támasztja alá, melyben egyenlő súllyal szerepelnek a gyermekek polgári, politikai, szociális, gazdasági és kulturális jogai rávilágítva arra, hogy ezek kölcsönös kapcsolatban állnak egymással, univerzálisak és oszthatatlanok. A gyermek jól-lét fogalmainak ennek megfelelően többdimenziósnak és ökológiai szemléletűnek kell lenniük.”²³

---

²² Gregg, Paul & Harkness, Susan & Machin, Stephen, 1999. "[Poor Kids: Trends in Child Poverty in Britain, 1968-96](#)," *Fiscal Studies*, Vol. 20 (2) pp. 163-87.

²³ Jonathan Bradshaw, Petra Hoelscher and Dominic Richardson: An Index of Child Well-being in the European Union *Journal of Social Indicators*, 2006. 3-4.old.

Bár nem specifikusan a gyermeki szükségletekre vonatkozik, Max Neef, a haramdik világbeli szegénység problematikájával foglalkozó chilei közgazdász elmélete rendkívül hasznos lehet a gyermeki szükségletek sajátosságainak elemzésekor.²⁴ Különbséget tesz szükségletek és szükséglet kielégítő eszközök között. A szükségletekből néhány van, ezek végesek és osztályozhatóak. A fő szükséglet csoportok: létfenntartás, védelem, szeretet, megértés, részvétel, rekreáció, alkotás, identitás és szabadság. A szükségletek másként is osztályozhatók, így csoportjaik: létezés (being), birtoklás (having), cselekvés (doing) és interakció. E dimenziókból egy 36 cellés mátrix alakítható ki, mely a szükséglet kielégítés eszközeivel tölthető ki.

Alapvető emberi szükségletek	Létezés (minőségek)	Birtoklás (dolgok)	Cselekvés (tevékenységek)	Interakció (helyzet, környezet)
Létfenntartás	Fizikai és mentális egészség	Élelem, fedél, munka	Élelmezés, ruházkodás, pihenés, munka	Természeti és társadalmi környezet
védelem	Gondoskodás, adaptációs készség, autonómia	Társadalmi biztonság, egészségügyi rendszerek, munka	Együtműködés, tervezés, gondoskodás, segítség	Társadalmi környezet, lakóház
Szeretet	Megbecsülés, humorérzék, nagyvonalúság, érzékenység	Barátságok, család, kapcsolat a természettel	megosztás, gondoskodás, szexualitás, érzelmek kifejezése	Magánélet, intim szféra helyszínei
Megértés	Kritikai érzék, kíváncsiság, intuíció	Irodalom, tanárok, oktatáspolitikai	Elemzés, tanulmányozás, meditáció, kutatás	Iskola, család, egyetem, közösség
Részvétel	Receptivitás, odaadás, humorérzék,	Felelősségek, kötelezettségek, munka, jogok	együtműködés, vélemény nyilvánítás	Egyesületek, pártok, templom, szomszédság
Rekreáció	Képzelőerő, nyugalom, spontanitás	Játékok, bulik, lelki béke	Álmodozás, emlékezés, relaxáció, szórakozás	Természet, intim szféra szinterei, egyedüllét szinterei
Alkotás	Képzelőerő, merészség, találékonyság, kíváncsiság	Képességek, jártasságok, munka, technikák	Feltalálás, építés, tervezés, munka, interpretálás	Az önkifejezés szinterei, műhely, közönség
Identitás	Valahová tartozás érzete, önértékelés, konzisztencia	Nyelv, vallás, munka, szokások, értékek, normák	Önismeret, növekedés, elköteleződés	Helyek, ahová az ember tartozik, mindennapi lét szinterei
szabadság	Autonómia, szenvedély, önértékelés, nyitottság	Egyenlő jogok	Különvélemény, választás, kockázatok vállalása, tudatosság kialakítása	bárhol

Max-Neef szerint a szükségletek különböző jellemzőkkel bírnak. Lehetnek: rombolók, pszeudó-kielégítők, gátló-kielégítők, egyedi kielégítők és szinergikus kielégítők. Például bizonyos szükségletek kielégítése más szükségleteket rombol, mint ahogy a kereskedelmi televízió kielégíti a rekreáció szükségletét, de a kreativitás és megértés ellen hat.

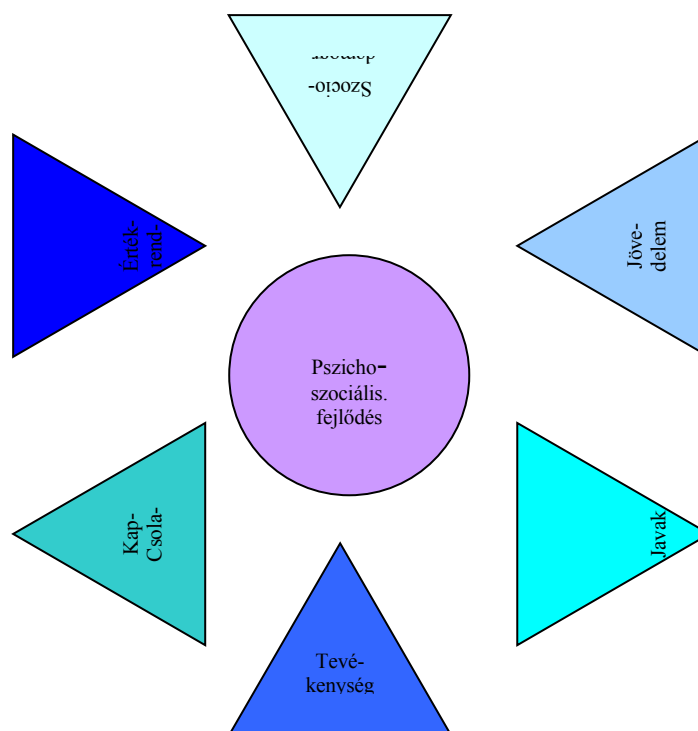
Max-Neef elméletét azért tartják fontosnak, mert nem csupán individuális szinten kezeli a szükségleteket, hanem értelmezhetővé teszi őket a kiscsoportok és a közösségi folyamatok szintjén is.

²⁴ Max-Neef, Manfred A (1991) *Human Scale Development: Conception, Application and Further Reflections*, The Apex Press

Mi gyermekszegénységet és a gyermekek társadalmi kirekesztődését vizsgáló kutatásainkban Mérei és Binét felfogását tekintettük kiindulópontnak, mely szerint a gyermeki - sajátos létforma. Alapvető kérdésfeltevésünk az volt, hogy a jövedelemhiány, bizonyos szükségletek kielégítetlensége, s nem csupán a társadalomban általában szokásosnak tekintett, hanem a gyermekek számára különösen fontos javakkal való rendelkezés és tevékenységekben részvétel hiánya miként hat a speciálisan gyermeki létre, a gyermekek életesélyeinek alakulására.

Vizsgálatunk központi fogalmának a *pszicho-szociális fejlődést* választottuk. E fogalomban megpróbáltuk együtt kezelni a személyiség- és fejlődés-lélektani közelítést és a társadalmi-demográfiai tényezőket. Előfeltevésünk az volt, hogy vannak sajátosan gyermeki szükségletek, s a szükséglet kielégítésnek sajátos, a gyermekek szempontjából fontos formái. Meggyőződésünk, hogy a gyermekkor nem egy a sok közül, hanem kitüntetett szakasza az emberi életnek, hiszen, ami gyermekkorban elmulasztódik, később nem, vagy csak nagyon nehezen pótolható, hozható be. Ezért a szükségletek kielégítetlenségét az egészséges pszicho-szociális fejlődést veszélyeztető tényezőnek fogtuk fel. A kutatás kísérleti volta miatt is meglehetősen leegyszerűsítetten operacionalizáltuk a pszicho-szociális fejlődés fogalmát.

A pszicho-szociális fejlődés elemzési kerete

Úgy véltük a szegénységgel, deprivációval és a kirekesztődéssel is összefüggő, az egészséges pszicho-szociális fejlődést veszélyeztető kockázati tényezők közül a leglényegesebbek a következők:

- hátrányos szocio-demográfiai helyzet
- jövedelmi szegénység
- az alapvető fizikai szükséglet kielégítéshez nélkülözhetetlen- és a gyermekek számára fontos javak hiánya;
- a gyermekek életében releváns és esélyteremtő tevékenységek végzésétől való megfosztottság vagy ennek korlátozottsága;
- az emberi kapcsolatok veszélyeztetettsége;
- értékrendszer, a szocializáció sajátosságai.²⁵

A hátrányos szocio-demográfiai helyzet a család társadalmi státuszát, összetételét jellemzi. A jövedelmi szegénység és az alapvető fizikai szükséglet kielégítéshez nélkülözhetetlen- és a gyermekek számára fontos javak hiánya magában foglalja a lakásviszonyokat, a táplálkozást, ruházkodást, a tartós fogyasztási cikkeket, de számos olyan tárgyat, eszközt is, amelyek birtoklását, használatát ma már a társadalom és, ami még fontosabb, a gyermeki társadalom normaszzerűnek, általánosan szükségesnek tekinti. Abból indultunk ki, hogy a nem feltétlenül szükséges, de általánosan elterjedt javak hiánya is deprivációként értelmezhető.

²⁵ A szocializáció sajátosságaival és hatásaival ebben a vizsgálatban csak érintőlegesen foglalkoztunk.

Az ember szükségletei nem csupán tárgyak (fogyasztás) által elégülhetnek ki, bizonyos tevékenységek végzése nem csupán eszköz a szükségletek kielégítésében, hanem maga is szükségletté válik. Ilyen az egészséges pszicho-szociális fejlődéshez nélkülözhetetlen tevékenység a játék. 12-14 éves gyermekek körében végzett vizsgálatunkban az alábbi hat tevékenységet különítettük el:

- iskolai élet
- számítógép használat
- házimunka
- fizetett munka
- szabadidős tevékenységek
- nyaralás.

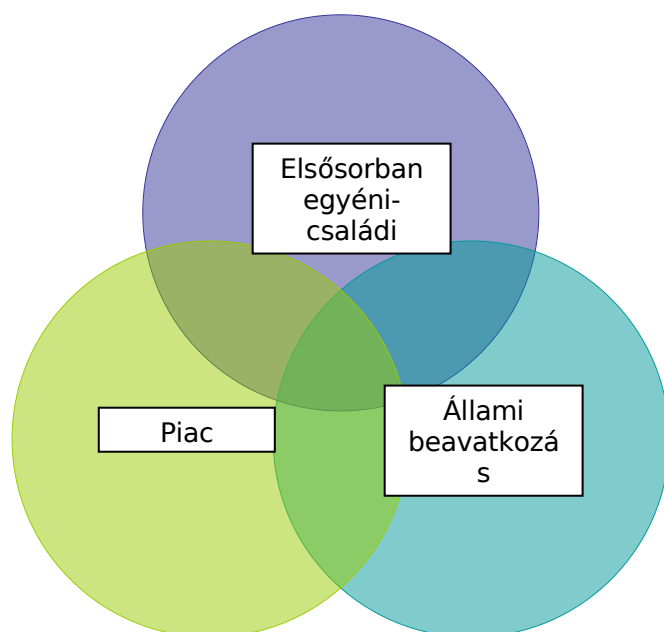
A pszichológiai szakirodalomból tudjuk, hogy ugyan egy gyermek kapcsolatteremtő képességét, eredményességét, habitusát számos tényező befolyásolja, de a jó családi és más társas kapcsolatok minden szükséglet elméletben különös jelentőséggel bírnak. A maslowi terminológiát használva társas kapcsolatok teremtik részben meg a biztonságot, elégítik ki a valahová tartozás és szeretet szükségletét, mások által juthatunk megbecsüléshez, tudáshoz s végezetül önismerethez, az önmegvalósítás lehetőségéhez. Vagy Doyle és Gough koncepcióját alapul véve, a jó társas kapcsolatok előfeltételei a mentális egészségnek (gyermekek esetében a fizikai egészségnek is nagymértékben), s leegyszerűsítetten fogalmazva az autonómia, a szabadság is csak társas mezőben nyerheti el jelentését.

A szükségletek kielégítetlenségéből adódó feszültségérzet káros személyiségfejlődési következményekkel is járhat, a frusztráció, a szorongás, a félelem, a negatív énkép éppen úgy az egészséges gyermeki létet veszélyeztető tényező, mint a szocio-demográfiai jellegűek. Az egészséges pszicho-szociális fejlődés vezet a gyermekek *pszicho-szociális jólétéhez* fogalomrendszerünkben, a pszichés és társadalmi deficitek ezt károsítják meg.

Vizsgálataink megerősítették a gyermekszegénységgel foglalkozó magyar szociológiai szakirodalomban már feltárt összefüggéseket: a halmozott szegénység elsősorban az alacsony iskolai végzettségű, aktív kereső nélküli, többgyermekes valamint a roma családokban nevelkedő gyermekek osztályrésze. Az egészséges pszichés fejlődés sérülése a legalacsonyabb jövedelmű családokban nevelkedő gyermekek körében kissé gyakoribb. Adataink alapján a pszicho-szociális fejlődés zavaraira utaló jelek halmozódásának kockázata a szegénység halmozódása, a különböző dimenziókban egyszerre jelentkező szegénység esetén nő meg jelentősen.

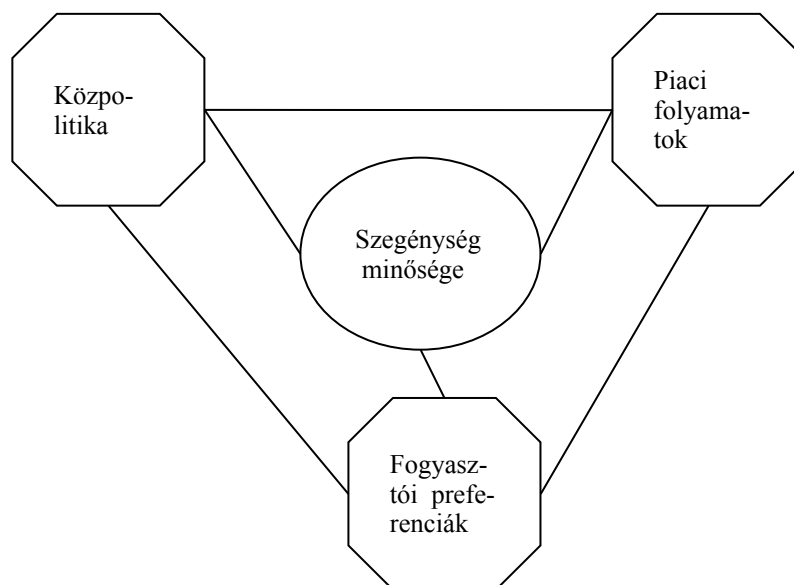
A gyermekek szükségleteire irányuló gondolataink kifejtését természetesen nem elsősorban a megismerés iránti vágy indokolja, hanem az, hogy miként lehetne megalapozni a jó, mert hatékony és hatásos közbeavatkozás lehetőségét.

A szükségletek alakulása, esetleges kielégítetlenségük többféle okból eredeztethető.

Előfordulhat, hogy elsősorban a piaci hatások (jövedelmet biztosító munka hiánya, árak, áruk és szolgáltatások hiánya egy adott területen stb.) határozzák meg a szükséglet kielégítést. Az állami beavatkozás gyengesége, hatástalansága esetleg elmaradása (rossz közbiztonság, rossz közlekedés, egészségre ártalmas környezet, megfelelő útviszonyok hiánya stb.) fokozhatja a káros hatásokat. Természetesen egyéni, családi jellemzők, a motivációk gyengesége illetve erőssége, a fogyasztási szokások is szerepet játszanak a szükségletek formálódásában, kielégítésük fokában és módjában. E tényezők kölcsönös kapcsolatban állnak egymással, csak az elemzés kedvéért választhatók egyáltalán szét.

A szegénység minőségét befolyásoló tényezők

A piaci folyamatok és az egyéni, családi valamint fogyasztói preferenciák alakítása nem elsősorban a társadalompolitika feladata. A gyermekszegénység felszámolásának nem lehet más útja, mint a közpolitika megfelelő irányultságú alakítása.

A gyermek joga, hogy szükségleteiket kielégítsék. Emberi jogi közelítésben a gyermek a társadalom teljes jogú tagja, kinek nem csupán az élethez fűződnek jogai, hanem a szabadsághoz és a boldogsághoz is; a családon belül és kívül is jár a gyermekeknek az autonómiához és a személyes integritáshoz fűződő jog. A gyermekkor nem valamiféle próbaidő a felnőtté válás előtt, a gyermeket is megilleti az emberi jogok és az emberi méltóság teljessége. Ennek alkotóeleme a társadalomban fennálló szabályok szerinti civilizált lényként való élethez fűződő jog is. Doyle és Gough szerint vannak objektív emberi alapszükségletek és az embereknek, így a gyermekeknek is joguk van ezek kielégítésére, s éppen ezen mérődik meg egyik legfontosabb modern kori jogunk és szükségletünk, a szabadság megvalósulása, kielégítettsége.

Irodalom

Aldelfer, Clayton, p. (1969) An empirical test of new theory of human need. *Psychological Review*

Billings, JR & Cowley, S (1995) Approaches to community needs assessment: A literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 24(4), pp.721-730.

Bradshaw, J (1972) The concept of social need. *New Society*, March

Bradshaw, Jonathan, Hoelscher, Petra and Richardson, Dominic (2006) An Index of Child Well-being in the European Union *Journal of Social Indicators*

Doyal, Len and Ian Gough (1991) *A Theory of Human Need*. Macmillan, London.

Endacott, R (1997) Clarifying the concept of need: A comparison of two approaches to concept analysis. *Journal of Advanced Nursing*

Fehér Ferenc, Heller Ágnes, Márkus György (1991) *Diktatúra a szükségletek felett*. Cserépfalvi, 1991.

Gough, Ian- Alcock, Pete (1990) Kollektívizmus, demokrácia és emberi szükségletek, *Esély* 1990/2

Jenks, Chris (2004) Many childhoods? *Childhood II*.

Körmöci Katalin adjunktus ELTE Tanító- és Óvóképző Főiskolai Kar Óvodapedagógus Szak Neveléstudományi Tanszék <http://www.tofk.elte.hu/nevtud/tofk4/Gyjogai.doc>

Losonczy Ágnes (1977) *Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben*. Gondolat, 1977.

Maslow, A. H. (1987) *Motivation and Personality*. New York: Harper and Row

Max-Neef, Manfred A, *Human Scale Development: Conception, Application and Further Reflections*, The Apex Press, 1991.

Murray, H. A. (1938) *Explorations in Personality*. New York: Oxford University Press

Rubinstein, Sz. I. (1967) *Az általános pszichológia alapjai*. Budapest: Akadémiai Kiadó

Stainton, T (1994) *Autonomy and Social Policy*. Vermont: Ashgate Publishing Company.

Thayer, R (1973) Measuring need in the social sciences. *Social and Economic Administration*, 7(2)